Studia Teologiczno-Historyczne
Śląska Opolskiego 45 (2025), nr 2
DOI: 10.25167/sth.5932

Kamil Kęsik
Częstochowa
https://orcid.org/0000-0003-3824-1101
achimos@interia.pl

Pierwsze lata posługi biskupa Teodora Kubiny w Częstochowie z perspektywy sióstr honoratek

W 100. rocznicę erygowania diecezji częstochowskiej (1)

Streszczenie

Odzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 r. otworzyło drogę do przeprowadzenia wielu koniecznych zmian na gruncie administracji państwowej i kościelnej. Obszerna terytorialnie diecezja kujawsko-kaliska, która w swojej południowej części obejmowała Częstochowę, wymagała reformy granic, o którą zabiegał bp Stanisław Zdzitowiecki. Na mocy bulli papieża Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas* z 28 października 1925 r. utworzono w Polsce m.in. diecezję częstochowską, natomiast bullą *Commissam Humilitati Nostrae* z 14 grudnia 1925 r. mianowano jej pierwszego biskupa – ks. dr. Teodora Kubinę z Katowic. Biskup-nominat był propolskim działaczem na Śląsku, dążącym w okresie powstań śląskich i plebiscytu do przyłączenia Górnego Śląska do Polski. Taką postawę jego działań nie tolerował wrocławski kardynał Adolf Bertram. Nominacja ks. Kubiny na pierwszego biskupa częstochowskiego była sprytnym zabiegiem politycznym, który po częściowo wygranym plebiscycie przypieczętował scalenie Górnego Śląska z Macierzą, której sercem od czasu zaborów było Sanktuarium Jasnogórskie.

Słowa kluczowe: bp Teodor Kubina, Kościół na Górnym Śląsku, diecezja częstochowska.

Abstract

Bp Teodor Kubina's First Years of Ministry from the Point of View of Sisters of the Immaculate Heart of Mary. On the 100th Anniversary of the Establishment of the Częstochowa Diocese (1)

By Poland gaining independence in 1918 it led to numerous necessary changes under the state and church administration. The Kujawy and Kalisz Diocese, extensive in territory, comprising of Czestochowa in its southern part, required the reform of borders, which was asked for by bishop Stanisław Zdzitowiecki. According to the papal bull *Vixdum Poloniae unitas* of 28th of October 1925 by Pius XI , the Czestochowa Diocese was established among others. Whereas the bull *Commissam Humilitati Nostrae* of 14th of December of 1925 appointed its first bishop – Rev. Dr Teodor Kubina from Katowice. The appointed bishop was a pro-Polish activist in Silesia, striving for the return of Upper Silesia to Poland during the Silesian uprisings and the plebiscite. Unfortunately, this attitude was not tolerated by the Wroclaw bishop and cardinal Adolf Bertram. The nomination of rev. Kubina to become the first Bishop of Czestochowa was a cunning political approach. This approach put the final seal, after the partially won plebiscite, on merging Upper Silesia into Homeland, whose heart during the German rule was the Jasna Góra Monastery.

Keywords: Bishop Teodor Kubina, Church in Upper Silesia, Diocese of Częstochowa.

28 października 2025 r. przypadła setna rocznica ogłoszenia w polskim Kościele bulli papieża Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas*, na mocy której erygowano m.in. diecezję częstochowską, a 14 grudnia 1925 r. bullą *Commissam humilitati Nostrae* mianowano jej pierwszego biskupa – ks. Teodora Kubinę[1] – dotychczasowego proboszcza parafii Niepokalanego Poczęcia NMP (mariackiej) w Katowicach[2]. Zanim papież podjął decyzję o erygowaniu nowej diecezji, został dobrze poinformowany o sytuacji w powojennej Polsce oraz o zakończonych niepokojach społecznych, związanych z wojną bolszewicką, powstaniami śląskimi i plebiscytem[3]. Uregulowanie granic odrodzonej Polski wymagało dostosowania administracji kościelnej do nowych warunków politycznych. Istotnym i jednoczącym Polaków miejscem była Częstochowa z sanktuarium na Jasnej Górze, będąca ośrodkiem pielgrzymkowym i ostoją patriotyzmu. Kluczową rolę w erygowaniu diecezji częstochowskiej odegrał biskup kujawsko-kaliski Stanisław Zdzitowiecki[4], który oddał na jej rzecz południową część własnej diecezji, z Częstochową i okolicą. W celu jej zwiększenia dołączono do niej również parafie z diecezji kieleckiej, skupione w Zagłębiu Dąbrowskim[5].

Wyodrębnienie diecezji częstochowskiej na mapie administracyjnej Kościoła w Polsce było wydarzeniem o historycznym znaczeniu. Przede wszystkim podniesiono znaczenie Częstochowy jako rozwijającego się ośrodka przemysłowego, w którym Jasna Góra stanowiła centrum życia duchowego i narodowego. O ile trafność z utworzeniem diecezji częstochowskiej nie podlegała najmniejszej dyskusji, o tyle nominacja pierwszego jej ordynariusza była dla niższego duchowieństwa sporym zaskoczeniem. Zdawał sobie z tego sprawę również bp Kubina, gdyż w pierwszym liście do diecezjan zwrócił się do nich w następujących słowach:

---

[1] Bp Teodor Kubina (1880–1951) – kapłan diecezji wrocławskiej, proboszcz w parafiach: św. Jadwigi w Berlinie-Pankow i NMP w Katowicach. Pierwszy biskup diecezji częstochowskiej w latach 1925–1951. Zob. Jan Związek. 1996. Kubina Teodor Filip. W *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego w XIX i XX w*. Red. Mieczysław Pater, 207–211. Katowice: Księgarnia św. Jacka (dalej: SBKDŚ).

[2] Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza w Częstochowie (dalej: AACz). Sygn. Księgi biskupie (dalej: KB) 95. Bulla papieska do duchowieństwa diecezji częstochowskiej z 14 grudnia 1925 r., 7.

[3] Kamil Kęsik. 2024. Bonawentura Metler (1866–1939). W *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego* (dalej: SBPKS). T. 7. Red. Rafał Łatka, 248. Warszawa: Instytut Myśli Politycznej im. Gabriela Narutowicza; Związek. 1996. Kubina Teodor Filip, 207–210.

[4] Bp Stanisław Zdzitowiecki (1854–1927) – duchowny diecezji warszawskiej, kanclerz konsystorza w Sandomierzu, proboszcz w parafiach Góry Wysokie i Łagów, biskup kujawsko-kaliski w latach 1902–1927. Zob. Józef Dębiński. 2010. *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji włocławskiej w latach 1918–1939*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 208–217.

[5] Por. Michał Widera. 2024. „Udział bpa Stanisława Zdzitowieckiego w powstaniu diecezji częstochowskiej". Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego 44 (2): 197–218.

> Gdy (…) przekroczyłem granicę podzielającą diecezję śląską od częstochowskiej, która dawniej była także granicą polityczną, dziś zaś dzięki Bogu już nią nie jest, powstała w mej duszy, przyznam się, pewna obawa. Przypomniały mi się mimo woli bolesne słowa św. Jana Apostoła o Chrystusie: „Przyszedł do swego domu, a swoi go nie przyjęli" (J 1,11). I zapytałem się z trwogą; czyż nie będzie taki i twój los? Czy w ogóle oni cię będą uważali za swojego? Wszak nie urodziłeś się między nimi i nie pracowałeś między nimi, ale przychodzisz z tego Śląska, który przez 600 lat był oddzielony od Polski i musiał żyć innym życiem[6].

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie panującego nastawienia i nastrojów towarzyszących duchownym i osobom zakonnym w odbiorze bpa Teodora Kubiny w pierwszym okresie jego pobytu w Częstochowie. Po panoramicznym nakreśleniu słuszności powstania diecezji częstochowskiej zaprezentowano jego propolską działalność w strukturach diecezji wrocławskiej na Górnym Śląsku. Niestety, jego nominacja na pierwszego biskupa częstochowskiego nie przypadła wszystkim ludziom Kościoła do gustu ze względu na ich szczere przywiązanie do bpa Władysława Krynickiego[7], który od 1918 r. jako wiceoficjał Sądu Biskupiego w Częstochowie mieszkał w tym mieście. W miarę poznawania propolskiej działalności bpa Kubiny na Górnym Śląsku i w Prusach zaczęto doceniać jego bezkompromisowe działania zmierzające do przyłączenia tej dzielnicy do Macierzy. Budziło to pozytywną nadzieję na pełne zaakceptowanie go w następnych latach. W kolejnej części artykułu przedstawiono sprawy organizacyjne związane z przeprowadzką biskupa-nominata do Częstochowy wraz z opisem jego konsekracji biskupiej i ingresu do katedry pw. Świętej Rodziny w Częstochowie. W ostatniej części ukazano prozę codziennej pracy bpa Kubiny w pierwszym okresie jego posługi biskupiej z perspektywy osób duchownych i sióstr honoratek.

Dotychczas ukazało się wiele publikacji traktujących o bpie Kubinie, jednak brakowało syntetycznego tekstu ukazującego go jako Ślązaka w Częstochowie wraz z nastawieniem duchowieństwa diecezjalnego i osób zakonnych do jego osoby. Bazę źródłową artykułu stanowią materiały z Archiwum Archidiecezji Częstochowskiej im. ks. Walentego Patykiewicza w Częstochowie, Archiwum Państwowego w Częstochowie oraz z Archiwum Generalnego Zgromadzenia Sióstr Niepokalanego Serca

---

[6] Teodor Kubina. 1931. *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach.* T. 1. Częstochowa: Drukarnia F.D. Wilkoszewskiego, 3.

[7] Bp Władysław Krynicki (1861–1928) – biskup pomocniczy diecezji kujawsko-kaliskiej, a następnie włocławskiej (1918–1927), biskup włocławski (1927–1928). Zob. Witold Kujawski. 2011. *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*. Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników, 214–217.

Maryi (honoratek). Dopełnienie stanowią opracowania tematyczne podejmujące problem wszechstronnej działalności bpa Kubiny oraz ówczesna prasa relacjonująca stosunek ludzi Kościoła i wiernych świeckich do katowickiego proboszcza, a następnie biskupa częstochowskiego. Z racji na obszerny zbiór materiału badawczego powyższy temat ze względów redakcyjnych został podzielony na dwie części. W pierwszej został nakreślony kontekst społeczny i religijny erygowania diecezji częstochowskiej oraz zaprezentowano postać ks. Kubiny na tle jego działalności duszpastersko-politycznej na Górnym Śląsku, stanowiącej kanwę dla jego ściśle propolskiej postawy w Częstochowie. W drugiej części artykułu zostaną przedstawione *stricte* techniczne sprawy przenoszenia się ks. Kubiny do Częstochowy oraz konsekracja biskupia i towarzyszące temu odczucia świeckich i duchownych. Zwieńczeniem tekstu będzie ukazanie bardzo osobistego odbioru bpa Kubiny przez ludzi lokalnego Kościoła w pierwszych latach jego posługi w diecezji częstochowskiej, co stanowi *novum* w dotychczasowym opracowaniu biograficznym tej postaci.

1. Sytuacja kościelna w Częstochowie na progu erygowania diecezji

Zwiększająca się liczba mieszkańców Częstochowy, w której od końca XIX w. zaczęły powstawać zakłady przemysłowe dające zatrudnienie ludności napływowej, wymogła na władzach kościelnych dostosowanie duszpasterstwa do zmieniających się warunków społeczno-gospodarczych. Dzięki przeprowadzonej linii kolejowej warszawsko-wiedeńskiej rozwinęły się w mieście i najbliższej okolicy różne gałęzie przemysłu, na czele z przemysłem metalurgicznym i włókienniczym. W Zagłębiu Dąbrowskim istniały przedsiębiorstwa przemysłu górniczego, hutniczego i włókienniczego. Oprócz dwóch wymienionych wyżej ośrodków industrialnych, od początku XX w. powstawał nowy ośrodek przemysłu metalowego i meblarskiego w Radomsku. W okręgu wieluńskim ogromną większość mieszkańców stanowiła ludność wiejska, pracująca na własnych gospodarstwach rolnych. Połowa lat 20. XX w. to początek rozszerzającego się globalnego kryzysu gospodarczego, który zmusił sporą część ludności do sezonowej emigracji zarobkowej za granicę lub wyprowadzenia się na stałe na zachód. Zwiększający się po 1918 r. przyrost naturalny rekompensował ubytki ludnościowe wynikające z wychodźstwa sezonowego, dlatego Kościół obrał drogę pracy u podstaw w duchu katolickiej nauki społecznej w parafiach zarówno diecezji kujawsko-kaliskiej, jak i kieleckiej, które stanowiły podstawę nowej diecezji częstochowskiej[8].

[8] Jan Kowalski. 1980. „Biskup Teodor Kubina o teologii diecezji częstochowskiej i jej zadaniach pastoralnych". Częstochowskie Studia Teologiczne 8: 109–110; Jan Związek. 2018. „Działalność duszpasterska i oświatowa biskupa Teodora Kubiny w ziemi wieluńskiej". Veritati et Caritati 11:

W rozwijających i zmieniających się warunkach ekonomicznych i gospodarczych organizowano w Częstochowie instytucje o znaczeniu religijnym i społecznym, m.in.: Katolickie Stowarzyszenie Robotników Polskich (założone w 1905 r.), Polską Macierz Szkolną (utworzone w 1916 r.) oraz wiele szkół. Bp Zdzitowiecki zdawał sobie sprawę, że Sanktuarium Jasnogórskie stanowiło szczególne miejsce dla Polaków w trudnych latach niewoli narodowej. W celu podniesienia znaczenia Częstochowy, odległej od stolicy diecezji we Włocławku, w 1918 r. powołał Trybunał Pomocniczy Sądu Biskupiego w Częstochowie, a jego wiceoficjałem mianował bpa Krynickiego. Od 1920 r. funkcjonował w mieście sekretariat generalny ds. młodzieży i robotników chrześcijańskich. Ponadto bp Krynicki w 1920 r. został wizytatorem generalnym domów zakonnych w całej diecezji kujawsko-kaliskiej, których duża liczba znajdowała się w Częstochowie[9]. Po odzyskaniu niepodległości Jasna Góra nadal pełniła ważną rolę w kształtowaniu postaw patriotycznych i obywatelskich. W międzywojniu klasztor nawiedziło 12 mln pielgrzymów. W 1920 r. wymownym gestem ze strony Episkopatu Polski było spotkanie biskupów z rzeszą 2,5 tys. Górnoślązaków, okazując im pełne poparcie w dążeniach powrotu do Macierzy. W czasie wojny polsko-bolszewickiej Jasna Góra stała się miejscem mobilizacji modlitewnej w obliczu groźby ponownej utraty suwerenności[10].

Dwie racje przemawiające za erygowaniem diecezji częstochowskiej – aspekt religijny i industrialny – były wysuwane przez bpa Zdzitowieckiego w czasie rozmów Kościoła z władzami państwowymi[11]. Ostateczny projekt nowych granic metropolii i diecezji został zaprezentowany na obradach Episkopatu Polski w lipcu 1924 r. w Częstochowie i znalazł swój wyraz w konkordacie zawartym między Rzeczypospolitą Polską a Stolicą Apostolską 10 lutego 1925 r. Wypełnieniem tego projektu stała się doniosła w skutkach dla Kościoła częstochowskiego bulla papieża Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas* z 28 października 1925 r., wieńcząca starania bpa Zdzitowieckiego o erygowanie diecezji ze stolicą w Czę-

404–405; Jan Związek. 1994. *Katolickie stowarzyszenia społeczne w diecezji częstochowskiej (1925–1939)*. Częstochowa: Częstochowskie Towarzystwo Naukowe, 20–42.

[9] Stanisław Gajewski. 1982. „Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich w Królestwie Polskim". Roczniki Humanistyczne 30 (2): 106, 111; Widera. 2024. „Udział bpa Stanisława Zdzitowieckiego w powstaniu diecezji częstochowskiej", 203.

[10] Jan Pietrzykowski. 1987. *Jasna Góra w okresie dwóch wojen światowych.* Warszawa: Wydawnictwo Ośrodka Dokumentacji i Studiów Społecznych, 113–120; Szczepan Zachariasz Jabłoński. 1997. Znaczenie Jasnej Góry w życiu Kościoła i narodu polskiego. W *Encyklopedia Katolicka*. T. 7. Red. Stanisław Wielgus, 1089. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

[11] 1926. „Przyjazd i powitanie pierwszego pasterza diecezji częstochowskiej J.E. ks. biskupa Teodora Kubiny w Częstochowie". Goniec Częstochowski 21 (26): 2.

stochowie, którą włączono do metropolii krakowskiej. Zorganizowanie życia diecezji, z objęciem ich szeroką paletą działań duszpasterskich, powierzono Ślązakowi znającemu realia pracy w miastach przemysłowych i wśród wychodźców oraz mającemu świadomość łączenia tradycji – tej, z której wyrósł, i tej, do której przyszedł, stając się pierwszym biskupem częstochowskim[12].

2. Syn Śląska – ks. Teodor Kubina

Robotniczy klimat miast znany był ks. Kubinie od dawna na Górnym Śląsku, efektywnie zarządzanym przez pruskich polityków. Biskupi polscy, rozmawiając o rozwojowej specyfice mającej powstać diecezji częstochowskiej słusznie optowali za biskupem, który potrafiłby połączyć duszpasterstwo wielkomiejskie i przemysłowe z obszarami na wskroś rolniczymi, rozciągającymi się na północny-zachód od Częstochowy, a przy okazji rozumiałby znaczenie historycznego pogranicza śląsko-polskiego i Jasnej Góry[13].

Pierwszy biskup częstochowski mentalnie i pochodzeniowo nie miał nic wspólnego z Częstochową, która w chwili stania się stolicą diecezji pamiętała wrogą rosyjską politykę regulującą żywotność Kościoła katolickiego. Ks. Kubina urodził się i wychował na Śląsku w okresie głębokiej pruskiej dominacji, na skrawku polskiej ziemi, który od dawno już do Polski nie należał. Dojrzewał, słuchając górnośląskiej gwary polskiej. Jego matka skrzętnie przechowywała w skrzyni polskie modlitewniki i książeczki do nabożeństwa. Wszystko jednak działo się w otoczeniu niemieckim, gdyż uczył się w niemieckich szkołach. Do 22. roku życia nie czuł się Niemcem, ale nie czuł się i Polakiem, gdyż czuł się Górnoślązakiem. Pokłosie słabnącego *Kulturkampfu*, niszczącego kulturotwórczą rolę Kościoła katolickiego w Cesarstwie Niemieckim, wzmagało w nim poczucie niesprawiedliwości, z jaką mierzył się Kościół na Górnym Śląsku. W czasie studiów rzymskich, za sugestią o. Włodzimierza Piątkiewicza SJ[14],

[12] Jan Związek. 1990. *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Diecezjalne Regina Poloniae, 30–31; Przemysław Stanko. 2015. *Bulla „Vixdum Poloniae unitas" z 28 października 1925 roku. Geneza – znaczenie – dzieje – edycja*. Katowice: Księgarnia Św. Jacka, 171–180; Bolesław Kumor. 1971. „Granice metropolii i diecezji polskich". Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 22: 354–358.

[13] Widera. 2024. „Udział bpa Stanisława Zdzitowieckiego w powstaniu diecezji częstochowskiej", 205–210.

[14] O. Włodzimierz Piątkiewicz SJ (1865–1933) – sekretarz Asystencji Niemieckiej w Rzymie w latach 1904–1906, działacz plebiscytowy na Górnym Śląsku. Zob. Stanisław Pyszka. 2017. „Myśl społeczna jezuitów Prowincji Galicyjskiej w latach 1884–1918 na łamach «Przeglądu Powszechnego»". Rocznik Filozoficzny Ignatianum 23: 83.

rozmiłował się w polskiej literaturze i zgłębiał historię Polski, co obudziło w nim polską duszę[15].

Ks. Kubina, jako kapłan archidiecezji wrocławskiej, działacz społeczny i niepodległościowy, nie należał do grona lubianych kapłanów przez biskupa wrocławskiego, kard. Adolfa Bertrama, z racji propolskich poglądów[16]. Po mianowaniu ks. Kubiny w 1917 r. proboszczem parafii Niepokalanego Poczęcia NMP (mariackiej) w Katowicach jeszcze mocniej zdystansował się on do wikariatu wrocławskiego, unikając zupełnie kontaktów z jej urzędnikami i biskupem. W narracji polskich polityków mianowanie kapłana propolskiego w zniemczałej parafii katowickiej było kurtuazyjnym ukłonem rządu pruskiego w stronę próby zjednania sobie Polaków. Echem odbiło się pierwsze wystąpienie ks. Kubiny w katowickim kościele, kiedy przemawiał do parafian zarówno w języku niemieckim, jak i polskim, dając do zrozumienia, iż obie grupy narodowościowe będzie traktował z taką samą gorliwością, a Polakom przywróci ograniczane prawa[17].

Ks. Kubina w praktyce duszpasterskiej i publicystycznej zdecydowanie opowiadał się za polskim Śląskiem i koniecznością dołączenia go do odrodzonej Polski. Przemawiały za tym podejmowane przez niego inicjatywy społeczne i kulturalne. Oprócz duszpasterstwa stanowego uważał, że w sprawach narodowościowo-politycznych muszą wesprzeć jego wysiłki również osoby ze sfer inteligencji, dlatego stanął na czele założonego 20 sierpnia 1919 r. w Bytomiu Śląskiego Związku Akademickiego. Głoszone przez niego referaty oraz wydawane publikacje stawały się coraz powszechniej znane w kręgach wykraczających poza diecezję wrocławską[18]. Dosadnym gestem ks. Kubiny wobec kard. Bertrama był jego sprzeciw wobec chęci przyjazdu biskupa na teren plebiscytowy, aby nie był on powodem zamieszania w okresie przedplebiscytowym[19]. Kolejnym afrontem okazanym kardynałowi był przyjazd ks. Kubiny do Opola w delegacji Polskiego Komisariatu Plebiscytowego na spotkanie z nuncjuszem

---

[15] Eugeniusz Wieczorek. 2011. *Rola ludzi świeckich w doskonaleniu porządku spraw doczesnych według pism biskupa Teodora Kubiny*. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne Regina Poloniae, 13; Eugeniusz Urbański. 1987–1988. „Zaangażowanie biskupa Teodora Kubiny w apostolstwo świeckich". Częstochowskie Studia Teologiczne 15/16: 167.

[16] Kard. Adolf Bertram (1859–1945) – biskup diecezji Hildesheim (1906–1914) i wrocławskiej (1914–1945). Zob. Mieczysław Pater. 1996. Bertram Adolf. W SBKDŚ, 25.

[17] Związek. 1996. Kubina Teodor Filip, 208; Stanisław Grzybek. 1951. „Śp. Biskup Teodor Kubina". Polonia Sacra 4 (2): 108.

[18] Jan Kowalski. 2014. *Istotne problemy moralno-społeczne w pismach bpa Teodora Kubiny*. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Diecezjalne Regina Poloniae, 22–23.

[19] Franciszek Maroń. 1975. „Dzieje diecezji katowickiej". Nasza Przeszłość 44: 23.

papieskim abp. Achillesem Rattim[20] w celu wyjaśnienia wydanego przez kard. Bertrama zakazu działalności politycznej księżom, którzy pracowali na terenie diecezji wrocławskiej[21]. Przypieczętowaniem propolskiego kierunku ks. Kubiny w Katowicach był jego udział w utworzeniu 20 kwietnia 1920 r. Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku. Niebawem padł on ofiarą ataku niemieckich orgeszów, unikając śmierci dzięki ukryciu się w szybie kopalnianym w Katowicach przy ul. Karbowej[22].

Niechęć kard. Bertrama do ks. Kubiny wzrosła po przyłączeniu w 1922 r. części Górnego Śląska do Polski, kiedy proboszcz katowicki został włączony do Tymczasowej Rady Województwa Śląskiego oraz został członkiem Naczelnej Rady Ludowej w Katowicach (NRL). Pod koniec 1922 r. ten polski organ polityczny, działający jeszcze w latach górnośląskiego plebiscytu, zwrócił się do kard. Bertrama z inicjatywą utworzenia niezależnej od Wrocławia administracji apostolskiej Górnego Śląska – z ks. Kubiną jako jej kierownikiem. Dla kardynała był to najmroczniejszy z możliwych scenariuszy. Po ostatecznych ustaleniach plebiscytowych, rząd Polski zwrócił się do Rzymu z prośbą, aby dla obszaru plebiscytowego zamianować delegatem apostolskim ks. Kubinę. 11 września 1919 r. kard. Bertram kategorycznie odmówił tej propozycji, bojąc się osłabienia swojego autorytetu i utraty do niego zaufania Stolicy Apostolskiej. Bolesną zadrą dla kardynała była niesubordynacja ks. Kubiny z 1920 r., kiedy podważył on przed nuncjuszem jego rozporządzenie zabraniające duchownym działalności politycznej w plebiscycie na rzecz polskiej racji stanu[23]. Po formalnym usamodzielnieniu się Górnego Śląska, ks. Michał Lewek[24] w swoim wystąpieniu w Katowicach postulował zwrócić się do Stolicy Apostolskiej z apelem o natychmiastowe odłączenie od diecezji wrocławskiej tych parafii górnośląskich, które przypadły Polsce, i utworzenia z nich osobnej die-

[20] Kard. Achille Ratti (1857–1939) – nuncjusz apostolski w Polsce (1919–1921), Wysoki Komisarz Kościelny dla obszaru plebiscytowego na Górnym Śląsku, papież Pius XI (1922–1939). Zob. Piotr Górecki. 2017. Achille Ratti jako Wysoki Komisarz Kościelny dla obszaru plebiscytowego na Górnym Śląsku. W *Nunzio in una terra di frontiera. Achille Ratti, poi Pio XI, in Polonia (1918–1921)*. Red. Quirino Bortolato, Mirosław Lenart, 393. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.

[21] Na obszarze diecezji kujawsko-kaliskiej i Opolszczyźnie aktywność propolską w czasie powstań śląskich prowadzili m.in. ks. Franciszek Ligenza i ks. Stefan Piwnicki. W okresie plebiscytowym na Jasnej Górze paulini celebrowali specjalne nabożeństwa „w intencji właściwego przebiegu plebiscytu". Zob. Dębiński. 2010. *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji włocławskiej w latach 1918–1939*, 602–603.

[22] Związek. 1996. Kubina Teodor Filip, 208.

[23] Jerzy Myszor. 1999. *Historia diecezji katowickiej*. Katowice: Drukarnia Archidiecezjalna, s. 23; Maroń. 1975. „Dzieje diecezji katowickiej", 10–11; Związek. 1996. Kubina Teodor Filip, 208.

[24] Ks. Michał Lewek (1878–1967) – naczelnik Wydziału Kościelnego Polskiego Komitetu Plebiscytowego w Bytomiu (1920–1923), późniejszy proboszcz w Tarnowskich Górach i wieloletni dziekan tarnogórski. Zob. Zyta Zarzycka. 1996. Lewek Michał. W SBKDŚ, 231–233.

cezji. Zaznaczył, że taka diecezja będzie potrzebowała: „Przede wszystkim młodego i zdrowego biskupa, który musi być Ślązakiem i Polakiem, społecznikiem i organizatorem". Ewidentnie była to agitacja skierowana na wybór ks. Kubiny[25]. Kard. Bertram, godząc się z wielkim bólem na separację Górnego Śląska od Wrocławia, starał się w Rzymie sobie znanymi kanałami uprzedzić propozycję planu utworzenia diecezji śląskiej, wysuniętego przez NRL, poprzez wskazanie „swojego" kandydata na potencjalnego biskupa. Kard. Bertram widział na tym miejscu umiarkowanego propolskiego działacza – ks. Jana Kapicę[26] z Tychów, natomiast bał się ks. Kubiny, „górnośląskiego fanatyka", o którym jako potencjalnym biskupie śląskim Niemcy nie chcieli nawet słyszeć[27].

Pomimo zabiegów kard. Bertrama administratorem apostolskim tego obszaru w 1922 r. uczyniono ks. Augusta Hlonda SDB[28]. Kierując śląską częścią diecezji wrocławskiej, był on zmuszony prowadzić bardzo roztropną politykę narodową. Pomimo wielkiego zaufania, jakim darzył ks. Kubinę, powierzając mu w 1923 r. stanowisko pierwszego redaktora „Gościa Niedzielnego", bardzo ostrożnie podchodził do jego propolskiej narracji, nie artykułując mu wprost swoich sugestii[29]. Kiedy we wrześniu 1924 r. kierownictwo gazety objął ks. Józef Gawlina[30], wówczas ks. Hlond zasugerował mu, że musi koniecznie na łamach „Gościa Niedzielnego" podnieść sprawę założonego 22 lipca 1923 r. Związku Niemieckich Katolików w Polsce (*Verband Deutscher Katholiken in Polen*), o którym ks. Kubina nigdy nie wspominał na łamach kościelnego periodyku[31].

Po ogłoszeniu 28 października 1925 r. bulli powołującej do istnienia m.in. diecezję częstochowską, do połowy listopada nie dywagowano powszechnie o na-

[25] Maroń. 1975. „Dzieje diecezji katowickiej", 21.

[26] Ks. Jan Kapica (1866–1930) – proboszcz w Tychach (1898–1930), działacz abstynencki i umiarkowany propagator plebiscytowy, optujący za przyłączeniem Śląska do Polski. Marek Czapliński, Janusz Wycisło. 1996. Kapica (Kapitza) Jan. W SBKDŚ, 165–168.

[27] Maroń. 1975. „Dzieje diecezji katowickiej", 23.

[28] Ks. August Hlond (1881–1948) – pierwszy biskup diecezji katowickiej (1926 r.), następnie arcybiskup metropolita gnieźnieński i poznański (1926–1946), arcybiskup metropolita gnieźnieński i warszawski (1946–1948), prymas Polski (1926–1948), kardynał od 1927 r. Józef Mandziuk. 1996. Hlond August Józef. W SBKDŚ, 134–139; Maroń. 1975. „Dzieje diecezji katowickiej", 23.

[29] Maroń. 1975. „Dzieje diecezji katowickiej", 33.

[30] Ks. Józef Gawlina (1892–1964) – kierownik, następnie redaktor „Gościa Niedzielnego" (1924–1927), sekretarz Kurii Biskupiej w Katowicach, proboszcz w Królewskiej Hucie (1931–1933), biskup polowy Wojska Polskiego (1933–1947), opiekun duchowy Polaków na emigracji (1945–1964), arcybiskup *ad personam* od 1952 r. Zob. Józef Pater. 1996. Gawlina Józef Feliks. W SBKDŚ, 111–112.

[31] Jerzy Myszor, Damian Bednarski, Jan Konieczny (oprac.). 2022. *Korespondencja Augusta Hlonda i Józefa Gawliny w latach 1924–1948*. Katowice: Fundacja Centrum Badań nad Historią Kościoła, 23.

zwisku potencjalnego pierwszego biskupa diecezji. Duchowieństwo swoją drogą otrzymywało co jakiś czas nie do końca sprawdzone informacje o nominatach. 16 listopada 1925 r. biskup włocławski Stanisław Zdzitowiecki został wyznaczony administratorem apostolskim dla nowej diecezji. Nie sprawował jednak w niej osobiście władzy, gdyż zlecił jurysdykcję kościelną swemu sufraganowi, bp. Krynickiemu[32]. Naturalnie sądzono, że pierwszym biskupem powinien zostać mieszkający w Częstochowie bp Krynicki. Jednak plany Rzymu były w tej kwestii zdecydowanie inne. Po kilku dniach od tej nominacji ks. Zygmunt Zawadzki[33] z Krzepic odwiedził dom sióstr honoratek w Częstochowie i oznajmił im:

> Bis[kupem] częstochowskim zostanie proboszcz z Katowic, Ślązak ks. Teodor Kubina, wybrany przez papieża naszego, człowiek lat 45 – społecznik i bardzo duchowy. Ks. Z[zawadzki] bardzo żałuje ks. bpa Krynickiego[34].

Co później podkreślano w wielu źródłach odnośnie do ks. Kubiny, to niespotykanie młody wiek, w jakim miał zostać biskupem. W kronice honoratek zapisano:

> Będzie najmłodszym biskupem w Polsce – ma lat 45[35].

Ta informacja nie przypadła do gustu siostrom, gdyż bp Krynicki, będąc wizytatorem diecezjalnym zgromadzeń zakonnych i „posiadający słuszny wiek", zaskarbił sobie ich szacunek. Siostry ujęły swój sentyment do ustępującego biskupa w następujący sposób:

> Żałujemy ks. bpa Krynickiego i duchowieństwo i my, bo był i jest dla nas prawdziwym ojcem. Kochałyśmy go szczerze i szanowały, a przy tym jego poczciwość ojcowska pozwalała na szczerość pełną prostoty, co ogromnie ułatwiało stosunki urzędowe i towarzyskie (…). Nasz biskup został obecnie bez diecezji, a taki pokorny,

---

[32] AACz. Sygn. KB 95. Pismo bpa Władysława Krynickiego do proboszcza w Złotym Potoku z 25 listopada 1925 r., 9; Związek. 1990. *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, 62.

[33] Ks. Zygmunt Zawadzki (1876–1944) – kapłan diecezji kujawsko-kaliskiej, a od 1925 r. diecezji częstochowskiej. Proboszcz w Krzepicach (1924–1944), kierownik duchowy sióstr zakonnych, zwłaszcza honoratek, działacz społeczny. Zob. Paweł Kostrzewski. 2025. Zawadzki Zygmunt (1876–1944). W *Kto był kim w Krzepicach i okolicy? Słownik biograficzny*. T. 1. Red. Kamil Kęsik, Michał Widera, 241–242. Krzepice: Wydawnictwo Naukowe Studio Impreso.

[34] Archiwum Generalne Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi (dalej: AZCz). Sygn. VII A 4. Kronika Zgrom. F. Olendzka (1924–1947). T. 1, 216.

[35] AZCz. Sygn. VII A 4. Kronika Zgrom. F. Olendzka (1924–1947). T. 1, 230–231.

zgadzający się z wolą Bożą, taki posłuszny i cierpliwy, że aż buduje tymi cnotami swymi[36].

Wierni z Górnego Śląska o nominacji proboszcza parafii mariackiej w Katowicach na pierwszego biskupa diecezji częstochowskiej dowiedzieli się 22 listopada 1925 r. ze stron „Gościa Niedzielnego"[37]. 29 listopada bp Zdzitowiecki otrzymał oficjalną notę od nuncjusza, abpa Lorenzo Lauriego[38], o nominowaniu ks. Kubiny biskupem częstochowskim, co zostało potwierdzone 14 grudnia 1925 r. bullą *Commissam humilitati Nostrae*[39]. Nominat musiał zmierzyć się z różnym nastawieniem duchowieństwa diecezjalnego oraz zakonów męskich i żeńskich nowej diecezji. Spoglądano na niego przez pryzmat ustępującego i nieodżałowanego bpa Krynickiego, którego usunięcie z Częstochowy powszechnie uznano za niesprawiedliwe. Do śmierci bpa Krynickiego 7 grudnia 1928 r. siostry honoratki stale porównywały jego sposób zarządu z rozwiązaniami stosowanymi przez bpa Kubinę[40]. 28 stycznia 1926 r. duchowieństwo i siostry zakonne na Jasnej Górze pompatycznie pożegnali bpa Krynickiego, składając pamiątkowy podarunek. Następnie – w myśl sentencji *Le roi est mort, vive le roi* – oczekiwano na przybycie nowego dostojnika: człowieka obcego, znanego z propolskiej aktywności, ale jednak Niemca – ks. Kubiny, którego nominację biskupią odczytano w kościołach nowej diecezji w niedzielę 30 stycznia. Bp Krynicki opuścił Częstochowę 29 stycznia o godz. 10.00, na dwa dni przed przybyciem biskupa nominata[41]. W kronice honoratek zapisano słowa, które ukazują zaistniałą wśród sióstr konsternację:

---

[36] Kiedy 9 lutego 1928 r. zmarł bp Krynicki, siostry honoratki zapisały, że musiał on przejść wiele upokorzeń, do których zaliczyły przede wszystkim usunięcie go z Częstochowy i mianowanie ks. Kubiny biskupem oraz „tułaczkę po diecezji". Zob. AZCz. Sygn. VII A 4. Kronika Zgrom. F. Olendzka (1924–1947). T. 1, 230–231; AZCz. Sygn. VII A 4. Kronika Zgrom. F. Olendzka (1924–1947). T. 2, 289–290.

[37] 1925. „Gość Niedzielny" 3 (47): 4.

[38] Abp Lorenzo Lauri (1864–1941) – nuncjusz apostolski w Polsce (1921–1926), kardynał (kreowany w 1926 r.). Zob. Stanisław Wilk. 1992. *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie, 61.

[39] Mariusz Trąba. 2022. Teodor Filip Kubina (1880–1951). W SBPKS. T. 3. Red. Rafał Łatka, 194–206. Warszawa: Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego; Związek, Kubina Teodor Filip, 207–211.

[40] Bolesław Kawczyński. 1986. „Bp Władysław Krynicki – życie i działalność homiletyczna". Studia Theologica Varsaviensia 24 (2): 61.

[41] AZCz. Sygn. VII A 4. Kronika Zgrom. F. Olendzka (1924–1947). T. 1, 241; AACz. Sygn. KB 95. Odezwa bpa Stanisława Zdzitowieckiego do duchowieństwa i ludu wiernego nowo utworzonej diecezji częstochowskiej z 27 stycznia 1926 r., 1.

> Dziwna rzecz tylko, że bp Kr[ynicki] wyjeżdża w dzień sprowadzenia się do Częstochowy nowego biskupa, nie będzie na jego prekonizacji i ingresie. Nie przyjmie go i nie odda mu diecezji w ręce. Ale to polityka, więc nam nic do tego[42].

*

Stosunkowo dobre, ograniczone zdecydowanie tylko do prasy, zapoznanie się duchowieństwa częstochowskiego z osobą ks. Kubiny przed jego formalnym przybyciem do swojej diecezji nie pozwalało jednoznacznie określić jego ostatecznych zapatrywań na pomysł budowania jej struktur. Liczne grono żeńskich zgromadzeń zakonnych z obszaru nowej diecezji zdecydowanie bardziej niż na aktywność społeczno-polityczną nowego biskupa skupiały swą uwagę na jego podejściu do osób życia konsekrowanego w znanej im formie prezentowanej przez nieodżałowanego bpa Krynickiego. Księża diecezjalni z kolei podkreślali bezwzględność nominata wobec marginalizowania wpływów kultury niemieckiej w realiach nowo odrodzonej Ojczyzny. Niestety, pomimo wiedzy o propolskiej postawie ks. Kubiny na Górnym Śląsku, nie do końca wierzyli, że znajdzie to swoje urzeczywistnienie w przygranicznej diecezji częstochowskiej. Pewne jest, że w chwili opuszczania przez ks. Kubinę dworca kolejowego w Katowicach, wyjeżdżającego do swojej nowej diecezji, ludność górnośląska płakała za „swoim synem". Ale pewne jest również i to, że wierni diecezji częstochowskiej, z duchowieństwem na czele, nie byli do końca przekonani, czy aby na jego powitanie klaskać na dworcu w Częstochowie.

*

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Generalne Zgromadzenia Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi

Domy zgromadzenia, kroniki

[42] M. Godecka otrzymała od bpa Krynickiego 21 października 1926 r. list, w którym dostojnik przedstawił swoją aktualną sytuację organizowania nowego mieszkania w Kaliszu. Z tonu korespondencji wynika, że zażyłość zgromadzenia z biskupem była nadal bardzo mocna. Por. AZCz. Sygn. VII A 4. Kronika Zgrom. F. Olendzka (1924–1947). T. 1, 239; AZCz. Sygn. II 4 A b. Ks. bp Władysław Krynicki.

Sygn. VII A 4. Kronika Zgrom. F. Olendzka (1924–1947). T. 1–2.

Źródła drukowane

Kubina Teodor. 1931. *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*. T. 1. Częstochowa: Drukarnia F.D. Wilkoszewskiego w Częstochowie.

Myszor Jerzy, Bednarski Damian, Konieczny Jan (oprac.). 2022. *Korespondencja Augusta Hlonda i Józefa Gawliny w latach 1924–1948*. Katowice: Fundacja Centrum Badań nad Historią Kościoła.

Prasa i czasopisma źródłowe

Goniec Częstochowski, 1926 (26): 1–2.

Gość Niedzielny, 1925 (47): 4.

Opracowania

Czapliński Marek, Wycisło Janusz. 1996. Kapica (Kapitza) Jan. W *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX w*. Red. Mieczysław Pater, 165–168. Katowice: Księgarnia św. Jacka.

Dębiński Józef. 2010. *Duchowieństwo rzymskokatolickie diecezji włocławskiej w latach 1918–1939*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Gajewski Stanisław. 1982. „Stowarzyszenie Robotników Chrześcijańskich w Królestwie Polskim". Roczniki Humanistyczne 30 (2): 106, 103–130.

Górecki Piotr. 2017. Achille Ratti jako Wysoki Komisarz Kościelny dla obszaru plebiscytowego na Górnym Śląsku. W *Nunzio in una terra di frontiera. Achille Ratti, poi Pio XI, in Polonia (1918–1921)*. Red. Quirino Bortolato, Mirosław Lenart, 389–404. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.

Grzybek Stanisław. 1951. „Śp. Biskup Teodor Kubina". Polonia Sacra 4 (2): 106–116.

Jabłoński Szczepan Zachariasz. 1997. Znaczenie Jasnej Góry w życiu Kościoła i narodu polskiego. W *Encyklopedia Katolicka*. T. 7. Red. Stanisław Wielgus, 1089. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.

Kawczyński Bolesław. 1986. „Bp Władysław Krynicki – życie i działalność homiletyczna". Studia Theologica Varsaviensia 24 (2): 47–77.

Kęsik Kamil. 2024. Bonawentura Metler (1866–1939). W *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*. T. 7. Red. Rafał Łatka, 244–255. Warszawa: Instytut Myśli Politycznej im. Gabriela Narutowicza.

Kostrzewski Paweł. 2025. Zawadzki Zygmunt (1876–1944). W *Kto był kim w Krzepicach i okolicy? Słownik biograficzny*. T. 1. Red. Kamil Kęsik, Michał Widera, 241–242. Krzepice: Wydawnictwo Naukowe Studio Impreso.

Kowalski Jan. 1980. „Biskup Teodor Kubina o teologii diecezji częstochowskiej i jej zadaniach pastoralnych". Częstochowskie Studia Teologiczne 8: 109–118.

Kowalski Jan. 2014. *Istotne problemy moralno-społeczne w pismach bpa Teodora Kubiny*. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Diecezjalne Regina Poloniae.

Kujawski Witold. 2011. *Diecezja kujawsko-kaliska. Opracowanie historyczno-źródłoznawcze*. Włocławek: Wydawnictwo Duszpasterstwa Rolników.

Kumor Bolesław. 1971. „Granice metropolii i diecezji polskich". Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne 22: 319–402.

Mandziuk Józef. 1996. Hlond August Józef. W *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX w*. Red. Mieczysław Pater, 134–139. Katowice: Księgarnia św. Jacka.

Maroń Franciszek. 1975. „Dzieje diecezji katowickiej". Nasza Przeszłość 44: 9–87.

Myszor Jerzy. 1999. *Historia diecezji katowickiej*. Katowice: Drukarnia Archidiecezjalna.

Pater Józef. 1996. Gawlina Józef Feliks. W *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX w*. Red. Mieczysław Pater, 111–112. Katowice: Księgarnia św. Jacka.

Pater Mieczysław. 1996. Bertram Adolf. W *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX w*. Red. Mieczysław Pater, 25–27. Katowice: Księgarnia św. Jacka.

Pietrzykowski Jan. 1987. *Jasna Góra w okresie dwóch wojen światowych.* Warszawa: Wydawnictwo Ośrodka Dokumentacji i Studiów Społecznych.

Pyszka Stanisław. 2017. „Myśl społeczna jezuitów Prowincji Galicyjskiej w latach 1884–1918 na łamach «Przeglądu Powszechnego»". Rocznik Filozoficzny Ignatianum 23: 75–127.

Stanko Przemysław. 2015. *Bulla „Vixdum Poloniae unitas" z 28 października 1925 r. Geneza – znaczenie – dzieje – edycja*. Katowice: Księgarnia św. Jacka.

Trąba Mariusz. 2022. Teodor Filip Kubina (1880–1951). W *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*. T. 3. Red. Rafał Łatka, 194–206. Warszawa: Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. Romana Dmowskiego i Ignacego Jana Paderewskiego.

Urbański Eugeniusz. 1987–1988. „Zaangażowanie biskupa Teodora Kubiny w apostolstwo świeckich". Częstochowskie Studia Teologiczne 15/16: 167–179.

Widera Michał. 2024. „Udział bpa Stanisława Zdzitowieckiego w powstaniu diecezji częstochowskiej". Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego 44 (2): 197–218.

Wieczorek Eugeniusz. 2011. *Rola ludzi świeckich w doskonaleniu porządku spraw doczesnych według pism biskupa Teodora Kubiny*. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Archidiecezjalne Regina Poloniae.

Wilk Stanisław. 1992. *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce w latach 1918–1939*. Warszawa: Wydawnictwo Salezjańskie.

Zarzycka Zyta. 1996. Lewek Michał. W *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX w*. Red. Mieczysław Pater, 231–233. Katowice: Księgarnia św. Jacka.

Związek Jan. 1990. *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*. Częstochowa: Częstochowskie Wydawnictwo Diecezjalne Regina Poloniae.

Związek Jan. 1994. *Katolickie stowarzyszenia społeczne w diecezji częstochowskiej (1925–1939)*. Częstochowa: Częstochowskie Towarzystwo Naukowe.

Związek Jan. 1996. Kubina Teodor Filip. W *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego w XIX i XX w*. Red. Mieczysław Pater, 207–211. Katowice: Księgarnia św. Jacka.

Związek Jan. 2018. „Działalność duszpasterska i oświatowa biskupa Teodora Kubiny w ziemi wieluńskiej". Veritati et Caritati 11: 397–453.